

המלחמה באוקראינה: מדינות ערב מתמרנות בין הקטבים

יואל גוז'נסקי | 21 במארס, 2022 | גיליון 1575

על רקע המלחמה באוקראינה בחרו מדינות ערביות מרכזיות, הנתפסות כפרו-מערביות, עמדה ניטרלית כביכול. מספר מפיקות הנפט במפרץ הגדילו לעשות והן מבקשות לנצל את המלחמה כדי לשפר את מעמדן. על אף שמדינות ערב ברובן רואות עדיין בקשר עם ארצות הברית נדבך מרכזי בביטחונן, הן מוטרדות מצמצום הקשב האמריקאי למזרח התיכון בכלל ולבעיות הביטחון שלהן בפרט, ומנסות כעת לבסס משוואת יחסים חדשה עם וושינגטון. מדיניות גידור סיכונים זו – אלמנט קבוע בארגז הכלים המדיני שלהם – נועדה להיעזר ברוסיה (וגם בסין) כמקור נוסף לתמיכה מדינית, כלכלית ואף צבאית, ולנצלה כדי ללחוץ על ארצות הברית לערוך התאמות במדיניותה. מדיניות זו של מספר מדינות ערב, שלהן קשרים עם ישראל, מעידה על השינוי שכבר חל במעמדה של ארצות הברית באזור ומצריכה שימת לב ישראלית.

מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, רבים ממנהיגי מדינות ערב, הנתפסות "פרגמטיות" ופרו-אמריקאיות, נמנעו מלמתוח ביקורת על רוסיה וביקשו להרחיק עצמן ככל האפשר מהמשבר בינה לבין המערב. אחדות גררו רגלים ולא שיתפו פעולה עם ניסיונות ארצות הברית לבודד מדינית וכלכלית את רוסיה. מטבע הדברים, לא ניתן לעמוד בעת הזו על מכלול ההשלכות ארוכות הטווח של הפלישה הרוסית לאוקראינה על המזרח התיכון, אולם יש חשיבות לבחון כיווני התפתחות אפשריים, בדגש על מעמדן של מדינות ערב ומקומן של המעצמות המרכזיות באזור.

למעט סוריה והחות'ים בתימן, שהביעו תמיכה מלאה ברוסיה, יתר מדינות ערב ביקשו לתמרן בין הצדדים – לשמור על היחסים עם ארצות הברית ובמקביל לא לפגוע בקשריהן עם רוסיה. על רקע הלחימה באוקראינה הליגה הערבית הסתפקה בתמיכה במאמצים הומניטריים, קראה לפתרון דיפלומטי אך [במנעה מלגנות](#) ואף להזכיר את שמה של רוסיה בהצהרתה בנושא. מספר בכירים במדינות האזור אף נתנו פומבי לתחושותיהם: "אולי זה לא תואם למדיניות האמריקאית, אך מעתה כך הדברים יתנהלו", אמר פרופ' אמירתי שעמדותיו ידועות כמשקפות את אלו של השלטון. אנואר גרגאש, יועץ בכיר לשליט איחוד האמירויות, הצדיק את מדיניות ארצו באמרו ש"בחירת צד כעת רק תוביל יותר אלימות". יוסוף אל-עוטייבה, שגריר איחוד האמירויות בארצות הברית, אף הודה שהיחסים בין איחוד האמירויות לארצות הברית [נמצאים כעת במבחן](#). יורש העצר והמנהיג בפועל בערב הסעודית, מחמד בן-סלמן, שהפך מחזור, הדגיש את חשיבות

הקשר עם האמריקאים אך הצהיר שלארצות הברית [אין זכות](#) להטיף לו או להתערב בענייניה הפנימיים של הממלכה.

ראויה לתשומת לב היא איחוד האמירויות, שהבליטה את קשריה ההדוקים עם הצמרת הרוסית, נקטה מחוות (זמניות) כלפיה ואף טענה, בדומה למצרים, שיש לחתור לפשרה פוליטית – ובמשתמע שגם לרוסיה טיעונים לגיטימיים ועל אוקראינה להתפשר. איחוד האמירויות גם נמנעה בהצבעה שנערכה במועצת הביטחון של האו"ם על הצעת החלטה לגנות את רוסיה. עמדה זו של איחוד האמירויות – נשיאה וחברה זמנית במועצת הביטחון – הייתה קשורה בין היתר לרצונה לזכות בתמיכת רוסיה בהארכת אמברגו הנשק על החות"ם בתימן. עם זאת, לחץ אמריקאי כבד הביא את האמירותים, וכן את ערב הסעודית ומצרים לתמוך בגינוי רוסיה בעצרת הכללית.

כל זאת, על רקע שינויים במדיניות החוץ שעוברות מספר מדינות ערב, שעיקרה התאמה לנסיבות משתנות ובראשן התחזקות מעמדן של רוסיה וסין באזור, על חשבון מעמדה של ארצות הברית. אירוע מרכזי שהתפרש כעדות לאמינותה הפוחתת של ארצות הברית להגן על ביטחון היה הימנעותה של וושינגטון מתגובה צבאית להתקפה האיראנית על מתקני הנפט האסטרטגיים בערב הסעודית ב-2019. התפיסה שלא ניתן לסמוך על ארצות הברית שתחלץ לעזרת מדינות ערב, אם יותקפו על ידי איראן, התחזקה על רקע האירועים באוקראינה ומשתקפת בכתיבתם של בעלי טורים מרכזיים בעיתונות הערבית.

גידור הסיכונים של מדינות ערב בא לידי ביטוי בשנים האחרונות בהידוק היחסים עם סין ורוסיה. הן משתפות עם רוסיה פעולה בוויסות מחירי הנפט ובתחום הגרעין, רוכשות ממנה אמצעי לחימה ונהנות מתירות רוסית. איחוד האמירויות במיוחד התקרבה לנשיא סוריה בשאר אל-אסד, בן בריתה של רוסיה, ואף דווח שהיא מימנה את פעילות כוח שכירי החרב הרוסים "וואגנר" בלוב. יתכן שיתרון נוסף של רוסיה בעיני מנהיגי מדינות ערב הוא הנכונות הרוסית להפעיל כוח, ובניגוד לארצות הברית להשתמש במנופים צבאיים למימוש יעדים מדיניים. ולאחרונה, איחוד האמירויות השעתה את השיחות בנוגע לרכישת מטוס ה-F35, שהיה חלק מהמענק שניתן לה עם הסכמתה לחתום על 'הסכמי אברהם'. בעיתוי תמוה, ביום הפלישה הרוסית לאוקראינה, פורסם שהיא תרכוש את מטוס הקרב/אימון הסיני L15. ערב הסעודית ניצלה גם היא את המלחמה כדי לאותת לארצות הברית שיש לה אופציות אחרות מלבדה. נשיא סין, שי ג'ינפינג, הוזמן לביקור בממלכה עם תום הרמדאן וריאד אף הודיעה שהיא שוקלת מעתה לתמחר את עסקאות הנפט עם סין (הלקוחה המרכזית לנפט הסעודי) במטבע הסיני במקום בדולר אמריקאי כפי שהיה עד עתה.

בין ההשפעות המיידיות של מלחמה באוקראינה ניכרות התנודות בחדות במחירי האנרגיה (מחיר חבית נפט מסוג ברנט הגיע בתחילת המלחמה למחיר של \$128 אך ירד מאז ועומד כעת על כ-100\$) המקרינות באופן שלילי על המדינות הערביות המייבאות נפט, ושעלולות לראות תסיסה עממית ככל שימשך המשבר ובאופן חיובי על מפיקות הנפט. העלייה במחירי

הנפט תאפשר למדינות המפרץ, לוב ואלג'יריה לכסות גירעונות שצברו בשנים האחרונות ולממש פרויקטים נדרשים. המלחמה ממחישה שוב את החשיבות האסטרטגית של המפרץ למשק האנרגיה העולמי ו**הנכסיות הגוברת** של מדינות המפרץ הערביות.

בהקשר זה, וושינגטון הפצירה באיחוד האמירויות ובערב הסעודית, יצואנית הנפט הגדולה בעולם (שיכולת הייצור העודפת שלה נאמדת בכ-2 מיליון חביות נפט ביום), להגדיל את תפוקת הנפט שלהן כדי לנסות ולמתן את העלייה הדרמטית שנרשמה בתחילת המלחמה במחירי הנפט, אך עד כה לשווא. המדינות הדגישו את מחויבותן להסכמות עם רוסיה, החברה לצידן ב"אופק+", לגבי מכסות תפוקת הנפט. דווח שבמספר הזדמנויות אף **סירבו** שליטי ערב הסעודית והאמירויות לשוחח עם בידן. יתכן שסירוב זה נובע אף יותר בשל רצון לשפר עמדת המיקוח שלהן מול ארצות הברית. בהקשר זה יש לקחת בחשבון ציפייה לכניסת נפט איראני לשווקים לאחר החתימה על הסכם גרעין עם איראן והצורך שייווצר אז להתאים את מכסות ייצוא הנפט לתנאים חדשים.

ואכן, בעוד תשומת הלב העולמית מופנית לאוקראינה, דאגותיהן של מדינות ערביות קשורות להסכם הגרעין המתגבש מול איראן, הצפוי להערכתן להיטיב עם איראן ואינו מטפל בנושאי הטרור והחתרנות וכן בתפוצת טילים/כטב"מים שטהרן אחראית להם. מדינות המפרץ במיוחד מבקשות לפיכך תמורה הולמת להתיישרות עם העמדה האמריקאית בדמות שיתוף פעולה מודיעיני מוגבר עמן וחיזוק יכולותיהן ההגנתיות. ערב הסעודית מצפה גם לסיוע אמריקאי בפיתוח תכנית גרעין וליישור ההדורים בין וושינגטון למחמד בן-סלמן, בכלל זה זיכוי בחסינות מתביעה משפטית אפשרית בארצות הברית עקב מעורבותו ברצח חשוקג'י.

זאת ועוד, המלחמה באוקראינה עלולה להחרף מציאות קשה ממילא ברחבי המזרח התיכון ולאיים על הביטחון התזונתי של רבים מתושבי האזור. לכך יש להוסיף התערבות של ספקולנטים ופאניקה בקרב אזרחים, העלולה להאיץ עליה במחירים שעלו גם כך בשנתיים האחרונות. מדינות חלשות, אשר ממילא לא נחלצו עדיין ממשבר הקורונה, מודאגות בעיקר מהעלייה במחירי האנרגיה והדגנים. המלחמה כבר הביאה לעלייה במחיר הלחם (הלא מפוקח) במצרים, שהיא יבואנית החיטה הגדולה בעולם, ובתוניסיה. החשש הוא מתסיסה עממית עקב עליה במחירי המזון, כזו שבשילוב עם בעיות חברתיות נוספות זיחה בעבר מחאה ומהומות בירדן, מצרים, מרוקו ותוניסיה, תאיים על יציבות המשטרים. אפשר שכדי למנוע תסיסה יגדילו מדינות עניות יותר במרחב הערבי, מצרים וירדן למשל, את תלותן הכלכלית במדינות המפרץ. לתלות זו אמורה להתלוות התאמה מדינית לכיוון שבו מדינות המפרץ תלכנה.

צפוי שמדינות ערביות מרכזיות **תמשכנה** לעמול על גיוון משענותיהן המדיניות, הכלכליות ואף הצבאיות, וכך גם לדרבן את ארצות הברית להוכיח את אמינותה כבעלת ברית וליצור עימה משוואת יחסים שבמסגרתה ישתפר מעמדן. הבחירה של חלק ממדינות ערב ב"ניטרליות" מופגנת מעידה על שינוי שכבר חל במעמד ארצות הברית במזרח התיכון. על אף שמדינות ערב ברובן מכירות בכך שבעת הנוכחית אין תחליף טוב לעליונות של ארצות הברית, הן עדיין

רואות בקשרים הדוקים עימה נדבך מרכזי בביטחון - למרות הפחתת הקשב בווינגטון לאזור בכלל ולבעיות הביטחון שלהן בפרט. בראייתן, עליהן לפצות על חוסר זה במספר אופנים: חיזוק כוחן הצבאי, שמירה על יחסים תקינים עם איראן, וחיזוק יחסיהן עם מדינות ומעצמות נוספות לצד קשריהן עם ארצות הברית. במילים אחרות, גם אם ארצות הברית תחדש לאחר המלחמה את הקשב למזרח התיכון ובמסגרת זו תלך כברת דרך לקראת מדינות ערב, העלייה במעורבותן של מעצמות נוספות באזור צפויה להימשך, ועמה מדיניות גידור הסיכונים וההזדמנויות של מדינות ערב.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט